

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ФЖМК- Катедра на ЮНЕСКО

„Комуникация и връзки с обществеността“

Илия Христов Вълков

Комуникация на граждански движения:

каскадни ефекти при криза

Конфликтни зони в триангулацията:

движения-организации-медии

(изследване на случаи 2007 - 2012 г.)

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ професионално
направление 3.5 - Обществени комуникации и информационни науки
(Журналистика (Комуникация при криза – ефективно управление))

Научен ръководител:

проф. д-р Тодор Петев

София 2013

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Увод

Общност и организация са две ключови понятия за разбиране на днешното общество, като динамична система от процеси, състезание между интереси и очаквания. В тази социална среда гражданските движения могат да бъдат припознати като **индикатор за социално напрежение**. Гражданските движения вербализират видими разногласия и конфликти, които се наблюдават в различните общества. Примери за това са „Окупирай”, „Съпротива”, „протестно пиене на чай”, „Арабската пролет”, защитата свободата на словото и демократичните принципи на честния избор в Русия, маската на Гай Фокс и силата на анонимността, която се крие зад този образ. Протестите на еколози и граждани на „Орлов мост”, конфликти като този в Катуница от 2011 г., които включват участници от различни общности (субкултури), протести на граждани срещу високи цени на горива и енергийни ресурси (ток, парно, мобилни оператори).

Предмет на настоящото изследване е *появата, развитието и функционирането на гражданските движения*; отношенията им с институции и организации; комуникационните техники на движенията за организация, координация и въздействие при граждански мобилизации. В случай добре познатото понятие „гражданско движение” е заменено от по-точното и релевантно „гражданска мобилизация”. И при „гражданската мобилизация”, и при „гражданските движения” съществува общностна, културна идентичност, обединение около значим обществен проблем или кауза. Гражданските движения обаче действат в среда, характеризираща се с поляризирани отношения, които често довеждат до кризисна обстановка. Докато при „гражданската мобилизацията” *публичната изявата е стихийна*, силно емоционална и с по-кратък период от време. С постигането на успех или провал, участващите се „гражданската мобилизация” се саморазпускат. За разлика от нея, при гражданското движение се наблюдава действие *продължително във времето*, развитие на политики, процес на институционализация – изграждане

на формални вътрешни отношения (устав, правилник, регистрация като неправителствена организация).

„Гражданската мобилизация” е първият важен етап от развитието на едно гражданско движение, защото очертава общността, целите, опонентите на протестната изява, комуникация и действие. Затова при анализирането на случаи от България в настоящия текст ще се използва предимно терминът „гражданска мобилизация”.

Разбира се непрекъснатата активност на процесите поставят нуждата за обновяване на понятия и термини в съвременните социални науки – нещо, което размества предишни представи за социалната динамика. Това се отнася за организации и движения, но и за институции, чиито единствен шанс, да останат адекватни на времето си, е да се променят. Заедно със систематичните промени възникват и условия за дълбоки социални трансформации – толкова фундаментални, че надхвърлят социологическото въображение. Това налага преразглеждане на основни понятия и концепции, което за социалните науки това е задължаващо, за да бъде новото знание смислено.

„Ние живеем в общество на движенията”¹, обобщават Дейвид Меър и Сидни Тароу. Непрекъснатите социални, политически, икономически, културни промени засилват в хората усещането за несигурност, увеличават рисковете и опасността от появата на различни по мащаб и по характер кризи. Вътрешните за обществото мобилизации – между социалните групи и прерастването на общностите в движения, се считат и за защитен механизъм за намаляване на социалната несигурност.

Именно новите граждански движения и мобилизации са тези, които от една страна се стремят да променят статуквото, а от друга – да се противопоставят на нежелана промяна. Появата им може да бъде резултат от както от взаимодействието, така и от съревнованието между отделни общности, социални групи, организации и други публични субекти.

Формирането на гражданските движения е сложен процес на приобщаване, междуличностни връзки, изграждане на групова идентичност, преследване и постигане на определени цели. *Движенията са проява на само-*

¹ Meyer, David S. Tarrow, Sidney G. (1998). The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century. S.I.: Rowman & Littlefield.

организация в обществото. Те са мобилизация на свръхчувствителни социални групи към определен обществен проблем.

Формулиране и актуалност на проблема

Настоящият дисертационен труд се фокусира върху **два основни проблема**:

1) Първият проблем анализира непрекъснатия *процес на преразпределяне и предоговаряне на ресурси* (материални и нематериални блага, пари, информация, власт), което стимулира социална промяна и изграждането на общности, организации, граждански движения, групи за натиск. Този процес оформя конфликтни зони на съревнование и противопоставяне. В рамките на социалното управление, изострянето на отношенията и възникналите противоречия между участниците в конфликтните зони, може да доведе до криза. В случая като криза можем да бъде определено всяко състояние, в което системата не може да действа ефективно, институциите са неспособни да вземат адекватни и навременни решения. Подобен дисбаланс се отразява на социалните играчи, които губят своята ефективност.

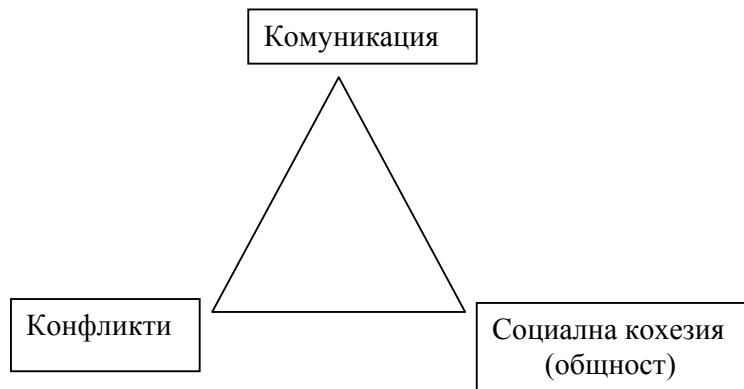
2) Вторият проблем разглежда появата, развитието и функционирането на протестни граждански мобилизации и движения. Гражданските движения се обозначават като колективни (формални или неформални) организации за осъществяване на промяна или защита срещу промени в обществото или дадена социална общност. Те са публичните играчи, които се противопоставят или предизвикват съществуващи както *институционализирани, властови авторитети* (например институции, политически играчи, силови или бизнес организации, религиозни, здравни или образователни субекти), така и *доминиращи културни модели*, като система от вярвания или практики, които имат отношение към ансамбъла от вярвания и социални очаквания в дадено общество.

Формирането на гражданските движения е резултат от една страна процеса на предоговаряне и разпределяне на ресурси между публичните субекти, а от друга – от погрешните действия в полза на „частен интерес“ от страна на институции (например Министерски съвет, Народно събрание, други

регулатори) и отговорни субекти (работодателски и бизнес организации), които участват в процеса на вземане на решения в социалното управление.

При разглеждането на поставените проблеми се акцентира върху социалната чувствителност към процесите в публичната среда, което ясно се забелязва и в актуалната социална и политическа обстановка в България през последните месеци. Тя се определя от фактори, които провокират поява на нагласи за промяна на социалната среда и „задействат” образуването на гражданска протестна мобилизация или движение. *Социалната чувствителност се разглежда като променливо състояние на нагласи и социални очаквания на социални групи и общности, което оказва влияние върху желанието им за промяна.* Тя е различна за авторитетите (институции, граждански организации, бизнес), които участват в социалното управление. При тях социалната чувствителност се изразява в изработването на механизми и професионални практики за предусещане и смекчаване на противоречия и напрежение в социалната среда.

Същевременно все по-често в социалната среда се наблюдава формирането на протестни граждански мобилизации и движения, които вербализират различни социални проблеми и оказват натиск върху институции и корпорации.

Опознаването на структурата на гражданските движения и мобилизации, предмет на научен анализ в настоящата дисертация, факторите за тяхната поява, поведението им в социалната среда и комуникацията им с институции, икономически и властови авторитети, допринася за създаването на основа за

осмисляне на натрупания опит и изграждане на механизми за превенция и намаляване на социалното напрежение, породено от конфликтните взаимоотношения.

В изработването на „работещо знание“² е заложен **приложният аспект** на изследването. Работещото знание помага за изграждане на професионални рефлексии на специалистите в областта на публичния и социален мениджмънт, чрез които те да бъдат подготвени за управлението и посрещането на кризи и конфликти в публичната среда. Поради това настоящето изследване залага на принципа на триадата – теория, изследвания, добри практики. Теорията изгражда генерализирани концепции за социалните процеси. Изследванията потвърждават или отхвърлят тези концепции. А добрите практики изпробват изследователските усилия. Това оформя процеса на изработване на професионални норми.

Един от търсените резултати е и повишаването на социалната чувствителност чрез анализ на минал опит, концепции и модели на поведение. Те могат да послужат за ориентир тогава, когато кризите довеждат до ситуации извън контрол и невъзможност за управление.

Ограничения на изследването

Поради това, че обхватът на темата е много широк се налагат няколко **ограничения**. Разгледани са основните „играчи“ в процеса на наблюдаваната динамика, поради това, че те имат инструментална стойност. Вниманието е насочено към точно определени граждански движения и мобилизации и отношенията им с институции, бизнес организации, други икономически и властови субекти и медии. Тези взаимодействия оформят конфликтни зони, които развиват потенциал за появата на кризи в публичната среда. Обект на анализ са управляемите кризи в мирно време, причинени от човешки фактор.

Освен това вниманието е насочено и към конкретните проблеми, които възникват при всеки отделен случай и съобразно които могат да се

² Методологията на комуникационните изследвания представлява поле, изобилно на правила и идеи, които като цяло трябва да съответстват по сложност на изучаваните проблеми, посочва Тодор Петев. Повече за „работещото знание“ виж в: Петев, Тодор. Комуникационната спирала. *Трансформации и конфликти*. София: АСКОНИ-ИЗДАТ, 2012, 13-26 стр.

интерпретираат събраните факти. Анализира се „тук и сега“, защото едни и същи субекти и фактори в различни случаи се проявяват в различен контекст.

Времевата рамка също е ограничена в условията на съвременните комуникационни тенденции – развиващите се информационни технологии и интернет базираното общество. През 20 в. в България се наблюдава развитието и действието на женски движения, кооперативни движения и съпротивителни движения. **Настоящото изследване има ясно заявен фокус – анализират се случаи на протестни граждански мобилизации в периода 2007-2012 г., които имат отношение към българската социална среда.** Посочените примери извън тази времева рамка, са помощни.

Основните анализирани примери от българската практика на протестна гражданска мобилизация са: движението срещу либерализиране на генномодифицирани организми (ГМО) (2010), движението срещу добива на шистов газ (2011-2012), движението срещу търговското споразумение АСТА (2012), движението срещу промените в Закона за горите (2012), протестите срещу високите цени на горивата (СИЛА) (2011).

Избирани са определени теоретични рамки, поради тяхната инструментална значимост. Те показват как могат да бъдат генерирани нови смислови рамки, имащи критическа насоченост. Освен това са разгледани и теоретични рамки, които не генерират нова информация в инструментален смисъл, а по-скоро осмислят постигнатото (sense making). Това е един по-висок етаж на практичност. Описани са процеси, свързани с анализирания проблем.

Основна работна теза

Основната теза на настоящата дисертация е, че **гражданските движения са чувствителен индикатор (лакмус) за възникващи социални противоречия и проблеми, които трябва да бъдат включени в обхвата на социалното управление.**

Появата на гражданско движение има динамика (растеж и отзвучаване), която рамкира процесите на управление на конфликти, напрежение и възможности. Подценяването, игнорирането или неправилният прочит на тези социални променливи може да доведе до криза.

Цели и задачи на изследването

Целта на изследването е да проследи процеса на образуване на гражданските движения и протестните мобилизации, да очертае индикаторите и факторите за повишена социална чувствителност сред общности и активистки групи, да изведе практичен подход за омекотяване и управление на противоречията и конфликтите в социалното управление, провокирани от повишената социална чувствителност.

За постигане на поставената цел в настоящата дисертация са заложи следните **задачи**:

- Да се очертаят основни характеристики на гражданските движения и участниците в социалното управление;
- Да бъдат анализирани основни граждански мобилизации и движения в България;
- Да се анализират фактори, които оказват влияние за повишаване на социалната чувствителност и образуването на протестни граждански мобилизации и движения;
- Да бъде очертана мотивацията за участие в граждански движения и протести, като резултат от повишена социална чувствителност;
- Да се предложи практичен подход в организирането и провеждането на протест - като индикатор за високо социално напрежение;
- Да се предложи изследователски подход за медиен мониторинг. Формирането на медийния дневен ред очертава взаимоотношения между политика, институции, бизнес, граждански организации и движения, публики;
- Да бъдат изведени индикатори за висока социална чувствителност, която изгражда скала на „социално напрежение“;
- Да бъдат анализирани намесващи се променливи, които стимулират каскада от ефекти при кризисна ситуация;
- Да бъдат анализирани отношения между институции, властови авторитети и граждански движения. Тези отношения очертават механизми за навигация на кризи в социалното управление, в които активен участник са граждански движения.

Изследователски подходи и методи

Избраните изследователски подходи в настоящия автореферат са: многоаспектен, холистически (комплексен), системен, динамичен (социалните феномени протичат във времето, анализира се динамиката на изследваните обекти). Методите включват: описание, сравнение и интерпретация на теоретични концепции и емпирични данни, наблюдение на социални процеси, типологизация, изследване на случаи (case study).

Значение на разглежданата проблематика

Обществено. Текстът си поставя за цел да повиши социалната чувствителност към възникващи обществени проблеми сред изследователи, лидери на мнение, социолози, политолози, пиар-практици. Друга заложена задача е да обърне внимание на обществения феномен на гражданските движения, отношенията между активните социални групи и властта (институционализирана и корпоративна). И не на последно място – да насочи поглед към възможните фактори и процеси, които усилват противоречията, конфликтите и провокират кризи в социалното управление. Теоретичните постановки, условните схеми и работни тези, които предлага изследването чрез анализирането на случаи, работят за смекчаване и преодоляване на заплахи, смущения и кризи в обществото.

Авторефлексия. Трите години работа върху дисертацията съчетават търсенето на академични и практически обяснения върху социалните процеси, които се разглеждат в анализираната тема. Времето на писане на текста затвърждава вътрешното усещане за *универсалността* на триадата – теория, изследвания, добри практики³. Това е пътят за достигане на „работещо знание” в практиката на журналиста и комуникатора в сферата на публичната комуникация (ПР).

³ „Интеграцията между теоретично, емпирично и добрите професионални практики е неизбежна - отново в името на търсената ефективност, постигана чрез теоретично осмисляна и усъвършенствана изследователска практика”, казва в своя анализ Тодор Петев. В: Петев, Тодор. Комуникационната спирала. Трансформации и конфликти. София: АСКОНИ-ИЗДАТ, 2012, 13 стр.

II. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертацията се състои от увод, четири глави, заключение, библиография и приложение. Общият обем е 323 стр., като текстът без приложенията включва 272 стр. Използвани за многобройни литературни и информационни източници – монографии, научни публикации, изследвания, статии и концепции. Списъкът с използваните източници и литература включва общо 243 заглавия, от които 101 на български език и 142 на английски език, 12 онлайн източници, 31 статии от вестници и списания. По темата за институциите е проведена консултация с политолога доц. д-р Мария Пиргова.

Съдържанието на текста е структурирано, както следва:

УВОД

I. Общество на организации, движения и институции

1.1. Общности и организации – характеристика и класификация

1.2. Институции

1.2.1. Формални и неформални ограничения

1.2.2. Институции и организации – прилики и разлики

1.2.3. Типология на институции и организации

1.3. Формални и неформални организации

1.3.1. Бизнес организации и сдружения

1.3.2. Други организации

1.4. Неправителствени организации

1.5. Граждански движения

1.5.1. Граждански движения – характеристики

1.5.2. Граждански движения и други колективни действия

1.5.3. Граждански движения и партии

1.5.4. Граждански движения и организации

1.5.5. Видове граждански движения

1.5.6. Субкултури и общности – сърцевина на гражданските движения

1.5.7. Субкултури в България

1.6. Граждански движения в България

- 1.6.1. Екологични движения
- 1.6.2. Националистически движения
- 1.6.3. Интернет движения
- 1.6.4. Социални потребности – източник на мобилизации
- 1.6.5. Потребителски движения
- 1.6.6. Политически движения
- 1.6.7. Професионални движения
- 1.6.8. Джендър и културни движения – за нов начин на живот
- 1.6.9. Номадство в българските движения - търсена идентичност

Обобщение и изводи

II. Теории за гражданските движения – ефекти за социални трансформации

2.1. Рамкиране на концепции за възникване на движенията

- 2.1.1. Бедност и лишаване от граждански права - социални фактори за появата на движение
- 2.1.2. Теория за масовото общество
- 2.1.3. Културните символи – източник на гражданска мобилизация
- 2.1.4. Концепция за мобилизация чрез ресурси
- 2.1.5. Социално напрежение – източник на мобилизационна енергия
- 2.1.6. Политико-икономическата теория за формиране на граждански движения

2.2. Движенията отвътре

- 2.2.1. Врагове и симпатизанти в гражданските движения
- 2.2.2. Мотивация за участие в гражданските движения
- 2.2.3. Хоризонтализъм - за ново общество
- 2.2.4. Етапи в развитието на гражданските движения
- 2.2.5. Лидерство в гражданските движения

2.3 . Протест – организация, комуникация, действие

- 2.3.1. Архитектура на протеста
- 2.3.2. Стратегия и тактика на протеста

2.4. Фокусиране във гражданските движения

- 2.4.1. Движенията като потребност
- 2.4.2. Проблеми пред гражданските движения в България
- 2.4.3. Социална чувствителност и организирано действие
- 2.4.4. Ние и Те
- 2.4.5. Социалните мрежи – платформа за колективни теми

Обобщение и изводи

III. Комуникация и промяна - медийни пулсации

3.1 Комуникационната среда – асиметрии и трансгранични влияния

3.2. Граждански движения и медии

- 3.2.1. Организирана спонтанност
- 3.2.2. Глобален активизъм за глобална мрежа
- 3.2.3. Алтернативна или активистка медия

3.3. Изграждане на публичен дневен ред

- 3.3.1. Кой определя дневния ред на медиите?
- 3.3.2. Медии и политика – зависимости
- 3.3.3. Публичен дневен ред – активистки прочит
- 3.3.4. Медиите като властови агенти
- 3.3.5. Критически интерпретации за медиите
- 3.3.6. Концепция за рамкирането
- 3.3.7. Рамкиране на колективно действие
- 3.3.8. Прилагане на рамкирането
- 3.3.9. Съревнование и противопоставяне на социални очаквания

3.4. Публичен дневен ред – изследователски подход от България

- 3.4.1. Проблеми в перспектива

3.5. Общественото мнение – реформиране на модели

- 3.5.1. Новите медии и басейните на Карл Дойч
- 3.5.2. Посредници при формирането на общественото мнение
- 3.5.3. Проблемни сюжетни линии

Обобщение и изводи

IV. Конфликти. Комуникация при криза – каскадни ефекти

4.1. Риск и комуникация при криза - социална драматургия

- 4.1.1. Рискът - знак за възможна промяна
- 4.1.2. Комуникация при криза
- 4.1.3. Типология на кризите

4.2. Конфликтни отношения в триангулацията - движения, организации, медии

- 4.2.1. Междугрупови конфликти - дефиниция
- 4.2.2. Източници на междугрупови конфликти
- 4.2.3. Конфликтът - източник на групова идентичност
- 4.2.4. Етнизация на конфликта
- 4.2.5. Стереотипизация и враждебни вярвания за Другия
- 4.2.6. Атрибути на груповата идентичност
- 4.2.7. Акценти на социална интеграция
- 4.2.8. Лидерство и последователи в междугруповия конфликт

4.3. Комуникация на граждански движения: каскадни ефекти при криза

- 4.3.1 Граждански движения и процеси на социално напрежение
- 4.3.2 Каскадни ефекти
- 4.3.3 Идентификация на социални резонатори
- 4.3.4 Комуникация в конфликтни зони
- 4.3.5 Навигация на каскадни ефекти
- 4.3.6 Евристика на дедуктивното мислене
- 4.3.7 Навигация на кризи - работа с движения

Обобщение и изводи

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИГРАФИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ

Интервюта

Борислав Сандов (екоактивист)

Иво Христов (журналист)

Румяна Бъчварова (началник на кабинета на премиера Бойко Борисов)

III. Синтезирано изложение на дисертационния труд

Първа глава

„Общество на организации, граждански движения и институции”

Социалната промяна в съвременното общество е промяна „в” и „чрез” организациите и общностите, посочва Питър Дракър⁴. Изводът – ако искаш да промениш обществото, промени неговите организации.

В „обществото на организациите” (Питър Дракър) социалната динамика е трудно предсказуема. Непрекъсната активност на процесите, провокирани от съревнование и противопоставяне, оказва влияние върху различните публични субекти (организации, общности, граждански движения), а институциите трябва да се адаптират навреме, за да не изостанат. Участниците в тези процеси очертават социални очаквания, влизат в противоречия. Институциите⁵ регулират тези отношения, определят „правилата на играта”, защото са „социално статукво, описано в правила”⁶.

Организацията е форма на социално обединение (тип колектив), която има ясно поставени цели. Изпълнението им се оценява с ефикасност и ефективност (време, разходи, ползи). Йерархията, наборът от формални правила, конкретизираните властови отношения, специализацията на труда и конкуренцията (съревнованието) с други подобни колективи – това са някои от характеристиките на организацията.

За разлика от организацията, в общността доминират силни неформални отношения. Общността задоволява определени потребности⁷ - организацията преследва цели. Ако в дадена организация могат да се развият една или повече общности, това не важи за общността – тя не е подчинена на организационната логика. Организацията и общността стимулират социална мобилност – хората обменят познания, мотиви за постижения, изграждат мрежа от солидарност.

⁴ Дракър, Питър. Посткапиталистическото общество. София: ЛИК, 2000.

⁵ Настоящият текст анализира единствено държавните институции.

⁶ Пиргова, Мария. Българският парламентаризъм в условията на глобалния преход. София: Парадигма, 2009, стр. 30.

⁷ Общността е „съвкупност от хора, обединение от някакъв признак”, посочва Стоян Михайлов. В: Михайлов, Стоян. Социологическа система. София: М-8-М, 2010, стр. 157.

Обикновено организациите облагодетелстват единствено членовете си, както и периферията от съмишленици, които споделят с нея общи *цели, норми и мисия*.

Социализация на всеки един човек в съвременното общество преминава през сложна мрежа от организации. Социални групи, общности и организации са в непрекъснат обмен на идентичности, съвместно използване на комуникационни канали и ценностно взаимодействие. Обменът на идентичности е процес на взаимно споделяне и признаване на норми, правила, ценности, социални роли. Това променя и поведението на участниците в този процес.

Неправителствените организации са коректив и регулатор на институциите. Присъствието на неправителствените организации в рамките на държавата е признак за развитие на гражданското общество – сфера на свързаност и диалог, извън директния контрол на държавата или други авторитети.

Както организациите, така и гражданските движения имат своя собствена идентичност, цели и мисия. Вътрешните им връзки също са подчинение на организационна (йерархична) култура.

Гражданските движения са сред основните субекти, които търсят социална промяна в обществото. Това са действия срещу институции, бизнес организации, силови структури или власт имащи (powerholders). Гражданските движения са емоционални, обмислени, целенасочени и продължителни активности на различни социални групи, които желаят да участват в определянето не само на дневния ред в обществото, но и на действия, необходими за постигане на социален баланс. Проявите им са противодействие и реакция на асиметричните процеси в социалното управление, които могат да се видят при:

- едностранни решения, взети от институции и други авторитети в социалното управление при липса на обществен консенсус;
- притъпена социална чувствителност от страна на държавни институции (Министерски съвет, Народно събрание, Висш съдебен съвет) към актуални обществени проблеми и социални очаквания.

Създаването на гражданско движение е социален процес, който се развива във времето, основава се на здрави, неформални връзки между

отделните участници, развива груповата идентичност⁸ и не завършва с края на една кампания. Характеристики на гражданските движения са:

- повторяемостта на събитията, в които се включват различни участници;
- обединението зад обща кауза;
- солидарност в постигането на значими за общността цели;
- ясно дефинираните проблеми и опоненти.

Силата на гражданските движения е да създават впечатление, че проблемите, които дефинират са значими за цялата общност, а не само за отделна група с частен интерес. В тази връзка движенията създават и различни „специални събития“ – улични акции, петиции, събрания, шествия. Така „специалното събитие“ се превръща в обществен проблем и в „събитие за медиите“, които приоритетно обръщат внимание на значими социални каузи. Медиите участват в процеса на усилване на социалната чувствителност, бият тревожни камбани и се превръщат в социални резонатори на проблеми, противоречия и възможности.

Някои от темите, които са в обсега на действията на гражданските движения са и във фокуса на медийното внимание: аборти, защита правата на животните, граждански и човешки права, ценности на демокрацията, опазване на околната среда, протекция над семейните ценности, правата на различни сексуални групи (гейове и лесбийки), полово равенство, намеса на държавата в личния живот, контрол върху разпространението на оръжията, имиграция, трудови и работнически конфликти, ядрени оръжия, религиозна свобода, тероризъм, войни и световната бедност, социална изолация.

Движенията използват експресивна реторика, търсят да привлекат вниманието на обществеността с разяснителни информационни кампании и така да осигурят широка обществена подкрепа за каузата си. Общественото мнение⁹

⁸ Самоопределението е важен процес, който утвърждава общностната кохерентност в съвременното общество. Както посочва Иван Стефанов идентичността в мрежовото общество изисква самоопределение и саморефлексия- „нищо вече не е дадено на готово, а всеки трябва по един или друг начин да защити своята идентичност чрез борбата за достъп до информация и до културните ценности. В: Стефанов, Иван. Идеи на границата на случайността. София: АСКОНИ, 2006, стр. 163.

⁹ Софка Матеева анализира феномена „обществено мнение“ като процес на взаимно признание. Тя посочва, че новите гледни точки и идеи могат да се превърнат в обществено мнение само, ако по въпроса за тяхното приемане се постигне консенсус (съгласие) на мнозинството – открито

задейства страховете от социална изолация – „люшване в последния момент” на граждани (Нойле-Нойман) и привлича нови симпатизиращи на движението публики¹⁰. Концепцията на Елизабет Нойле-Нойман е и пример за това, че самите граждански движения усилват социалната чувствителност. Те използват социалните страхове¹¹ - например екологичните движения говорят непрекъснато за опасността от екологична катастрофа; движенията от социалната сфера насочват вниманието към нарушени граждански права, социална несправедливост, корупция.

Публичното разкритие, като „театрално вдигане на завесите” и „отваряне на очите”, е друга практика на движенията за увеличаване на притегателната сила на „люшване в последния момент”. Така например новината за незаконни строежи върху морските дюни в защитена природна зона край Несебър, мобилизира в началото на 2013 г. стотици младежи в протест с лийтмотив: „Искаме природа, не искаме бетон!”. Увеличената социална чувствителност фокусира вниманието. При ново подобно разкритие се произвежда *синергичен ефект*. Дни след протеста срещу строителството в Несебър екоорганизации сигнализират за ново нарушение, този път свързано с друг строителен обект - в защитената зона на Иракли. Резултатът е втори протест, който също събира стотици граждани.

В периода 2007-2012 г. в България се наблюдава гражданска мобилизация в три основни сфери¹²: екологичната, националистическата и защитата на свободното изразяване и неприкосновеността на личното пространство в интернет.

В сферата на екологията¹³ могат да бъдат дадени редица примери. През 2007 г. е кампанията на екоактивисти за защита на Иракли. Три години след това майки, природозащитници, земеделски производители на биохрани се обявяват срещу опита да се либерализира отглеждането на генно-модифицирани

или мълчаливо (като необходим компромис). В: Матеева, Софка. Изследване на комуникациите на общественото мнение. Благоевград: Неофит Рилски, 2002, стр. 89-90.

¹⁰ Noelle-Neuman, Elizabeth (1984). *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago Press, p. 2.

¹¹ За технологията на убеждаване виж и в: Христов, Чавдар. Убеждаване и влияние. София: Сиела, 2008

¹² Анализ по темата има и Орлин Спасов: Спасов, О. (2011). Мобилизиране сега: Партии, граждански движения, нови медии - В: Спасов, Орлин, Ивайло Дичев, съст. Нови медии - нови мобилизации. София: Институт Отворено общество, стр. 284-321.

¹³ Екологичната тема е актуална още от 1986 г. и зараждащите се тогава екоорганизации, около които се извършват демократичните промени в България.

организми. През лятото на 2011 г. се дава началото на кампания срещу добива на шистов газ по метода на „хидравлично разбиване”. Промени в закона за горите мобилизират стотици граждани да блокират столичните булеварди през 2012 г.¹⁴. Коалиция „АЕЦ БелеНЕ” се обявява срещу изграждането на проекта за нова атомна централа.

Гражданските мобилизации на екоактивистите са стимулирани от процеси в три отделни сфери:

- *икономика и енергетика* – развитието на нови технологии в областта на възобновяемите енергийни източници; производство на био-храни;
- *политика* – появата на нови зелени партии; различни политически структури, които се самоопределят като политически сили за опазване на околната среда, търсят обединение на общи теми и изпълнението на политики чрез законодателна дейност; най-припознатата сред екоактивистите е партия „Зелените” (създадена 2007 г.), която участва и в политическите избори през 2009 г.;
- *културни практики* – нов начин на живот, съобразен с опазване на околната среда; разделно събиране на отпадъци; природо-съобразно хранене – отказ от месо, суровоядство; търсене на хармония с природата и градската среда – възраждане на общностите на планинари и къмпингари, велосипедисти.

За разлика от екологичните движения, националистическите са консервативни и затворени. Те намират своята идентификация чрез възпроизвеждане на родовата памет и препратки към историята. Ядрото на тези движения са различни младежки организации на партийни сили като и ВМРО (политическата сила се развива от 1989 г. като анклав от патриотични организации), Български Национален Съюз (създаден през 2001 г. с лидер Боян Станков-Расате), „Атака” (партията е създадена през 2005 г. с лидер Волен Сидеров).

¹⁴ Екодвиженията, разполагат със сериозна мрежа от неправителствени организации. Една от тях е Блулинк. Мрежата е създадена през 1998 г. от няколко екологични организации, разпръснати из страната. Това е „гражданска информационна мрежа, създадена с цел използването на интернет за подобряване на природната и обществена среда в България чрез подпомагане на активните и принципни граждански организации и групи”. Виж повече на адрес <http://www.bluelink.net/>

Националистическото движение изпада често в девиантно поведение и влизат в открит физически сблъсък с различни етнически малцинства – роми, турци, евреи, противопоставя се на хомосексуалните шествия, известни като Гей прайдове. Това движение привлича и различни субкултури на футболни фенове (хулигани и ултраси), рокери и т.н.

Примери от сферата на интернет-мобилизации, могат да се видят в промените в Закона за електронните съобщения от 2010 г. Тогава правителството на ГЕРБ решава да задължи доставчиците на интернет услуги *да събират данни за своите потребители, а мобилните оператори да осигурят неограничен достъп на МВР до телефонните разговори и разпечатките на своите абонати*. С промените се дава възможност на органите на реда да следят и кореспонденцията във Фейсбук и Скайп. Десетки граждани се включват в кампанията „България не е „Биг Брадър“ и обединени под мотото „Ние не сме терористи“ и се самоорганизируют в няколко протеста пред сградата на Народното събрание (2010 г.).

В началото на 2012 г. интернет-активистите показват своята голяма мобилизационна сила по време на общественото обсъждане на *спорното търговско споразумение АСТА*. Протестите са глобални – вълната на недоволството обхваща над 150 европейски града, сред които Париж, Берлин, Лондон, Прага, Будапеща, Варшава и др. Символът е общ – маската на Гай Фокс, който олицетворява и *съпротивителното хакерско, глобално движение на Анонимните*. Под обществения натиск правителствата на Германия, Латвия, Полша, Чехия и Словакия оттеглят подкрепата за споразумението за борба с фалшификациите и защита на авторските права. *Българското правителство също замразява подписа си след протеста на хиляди граждани*, провел се на 12 февруари 2012 г.

Интернет движенията показват глобалните връзки, които са изградили виртуалните общности помежду си. Те се съветват, координират, действат заедно срещу проблеми, които припознават като значими. Интернет е относително свободна зона, *алтернативна публична сфера*, която се използва активно от движенията.

Освен в трите най-изявени сфери: екология, национализъм и свобода в интернет, през 2011 г., 2012 г. и началото на 2013 г., в България се наблюдава и

активна протестна гражданска мобилизация в сферата на **социалните потребности**. Регистрира се повишена социална чувствителност заради проблеми в областта на: здравеопазването, социалните услуги, цени на стоки от първа необходимост, безработица, доходи, цени на горива, услуги на мобилни оператори и водни и енергийни дружества.

През лятото на 2011 г. се провеждат серия от протести срещу високите цени на горивата. Като основен организатор на тези протести е припознато гражданско движение СИЛА. Възникването на кампанията се случва спонтанно в интернет в началото на 2011 г., когато започва плавното увеличение на бензина в България. В края на 2011 г. майки, използвайки форуми за организация като BG-мама, излизат на протест срещу оряването на помощите за отглеждане на дете¹⁵. В края на декември 2012 г. високите сметки за ток дават началото на серия от протести, които довеждат до оставката на правителството на Бойко Борисов (20 февруари 2013 г.).

Автентичността на гражданските движения често се подменя от политически сили. В последните десетина години появата на нови партии е предшествано от граждански движения, които привличат активисти със своята „надпартийност“. Това са симулации на партийни функционери, които се опитват да натрупат подкрепа като се разграничат от лишените от доверие традиционни партии. Използва се мобилизационната сила на гражданското начало, което в последствие се трансформира в партия. Някои от примерите, които могат да бъдат споменати са: Национално движение Симеон Втори (НДСВ), Граждани за европейско развитие на България (ГЕРБ), Движение „България на гражданите“ (ДБГ). Особена тяхна характеристика е, че търсят социалната промяна чрез традиционните механизми за достигане до властта – създаване на формална политическа организация (партия) и участие в избори.

Други сфери на гражданска мобилизация са професионалните общности, джандър и културните движения (за нов начин на живот). Професионални движения могат да бъдат видени сред общностите на учители, университетски преподаватели, земеделци, служители от сферата на сигурността. Културни движения се наблюдават сред любители на изкуствата, певци, историци,

¹⁵ Поводът за протеста през октомври 2011 г. е решението на правителството жени в майчинство да връщат добавки, които са получавали от държавата докато децата им са ходили на ясла.

филателисти, колекционери¹⁶, професионални и любителски хорове. Любителските движения обединяват риболовци, ловци, любители на екстремни спортове – бърнджи, скачане с парашут. Движения за здравословен начин на живот – вегетарианци, вегани, консуматори на биохрани¹⁷.

Осезаемо обществено присъствие имат и **джендър-движенията** (от англ. „gender” – пол). Такъв пример е общността на майките, формирана в интернет-форума BG-mama, или мъжката общност във форума off-road.bg.

Етническите и религиозните движения в България също имат сериозно присъствие, макар и без публични протестни изяви. При определени обстоятелства те могат да задействат защитни механизми, които да ги превърнат в движения. Такива механизми могат да бъдат физическа заплаха, посегателство върху свободата на вероизповедание, насилствена асимилация, дискриминация. Пример са демонстрациите на българо-мюсюлмани по време на процеса за ислямски фундаментализъм в Пазарджик през 2012 - 2013 г.

Изводи към Първа глава

Проблем, който се разглежда в Първа глава, са процесите на социална промяна, инициирани от организации, граждански мобилизации и движения. Социалната промяна е поредица от събития, които произвеждат в течение на времето промяна или подмяна на едни модели на поведение с други¹⁸. В обхвата на социалното управление трябва да залегнат индикаторите, които предизвестяват надигащата се промяна. В противен случай социалното управление ще бъде неспособно да взема навременни и адекватни решения. Основни изводи:

- 1) Липсата на социална чувствителност в социалното управление *стимулира мотиви за протест и социална промяна*. Образуването на граждански движения и мобилизации е *организиран процес на*

¹⁶ Октомври 2010 г. близо сто души протестират пред сградата на Съдебната палата в София заради промени в закона за културното наследство и оръжията. Митингът е организиран от Национално дружество „Традиция“, което е инициатор на възстановките на боевете на връх Шипка и Априлското въстание. Текстовете, срещу които протестират от дружеството и колекционерските съюзи, задължават колекционерите на антични предмети, пушки и хладно оръжие да ги регистрират в музеите и Министерството на културата. По тези текстове е арестуван и Върбан Минев от Велико Търново, от когото са конфискувани десетки пушки. Арестът му провокира организирането на протести.

¹⁷ Виж повече в gorichka.bg

¹⁸ Ritzer, George. The Blackwell Encyclopedia of Sociology. Oxford: Blackwell Publishing, 2007, p. 4368.

защита на колективни, общностни интереси. Те са критичен източник на съпротива срещу едностранни действия на властови и икономически авторитети в социалното управление.

- 2) Общественият интерес невинаги съвпада с интересите на бизнес организациите. Това създава сблъсъци между общности и бизнес¹⁹. *Социалната отговорност* е важен механизъм за омекотяването на тези противоречия. Социално отговорната организация има за цел и мисия да търси сътрудничеството в общността и по-конкретно със заинтересованите и засегнатите от дейността ѝ социални групи и публики.
- 3) Социалната отговорност трябва да бъде включена в обхвата не само на социалното управление, към което имат отношение институции, политици, лидери на мнение. *Тя е важен фактор и в управлението на всяка бизнес организация.* Голяма част от действията на активните социални групи, които се развиват в граждански движения и общности на протеста, са насочени срещу политики и решения на бизнес организации с притъпена социална чувствителност.
- 4) *Номадството е отличителна характеристика* за българските граждански движения – често една общност се присъединява към каузата на друга, активисти на едно движение подкрепят друго. Активните движения в България са като своеобразен скачен съд, в който прелива гражданска енергия. Акциите на Коалиция „За Витоша”, която се бори срещу промените в Закона за горите, са подкрепяни от майки, еколози, планинари, скиори и дори националисти.
- 5) Гражданските движения са форма на организации за социална промяна в различни сфери на социалното управление. *Често движенията са усилия на граждани и публични субекти да разширят своята дейност, да въздействат върху институции и*

¹⁹ През март 2012 г. работници на „Горубсо-Мадан” излизат на протест срещу ръководството на компанията заради това, че не са получавали от месеци своите заплати. В минодобивната компания работят над 300 миньори и компанията е основен работодател в града, който е с население от около 7 хил. души.

други икономически и властови авторитети. Гражданските движения са и формана само-организация, източник на социална промяна, инициирана отдолу-нагоре.

Втора глава

„Теории за гражданските движения - ефекти за социални трансформации”

Ограниченият достъп до ресурси и обществени блага, ниски доходи и безработица, здравеопазване и образование, могат да се превърнат в мотивиращи фактори за зараждане на гражданско движение. Символите привличат хората да участват в различни социални групи, а когато изразяват желания за налагане на справедливост или сила за промяна, могат да прераснат и в организирано движение.

От особено значение са и ресурсите (пари, доброволен труд, техника) които помагат за организирането и мобилизацията на хората в тези колективни дейности. Социалното напрежение изостря отношенията и позициите. Разрушаването на представи и социални очаквания акумулира недоволство, което се усилва със споделянето му между хората. Появата на *отключващо събитие* (като например самозапалването на Пламен Горанов през март 2013 г., рязкото вдигане на сметките на ток през декември 2012 г.) може да избухне в остър социален конфликт, който да привлече нови участници в постепенно разгръщашия се процес на цялостна социална мобилизация или просто да послужи за „винтил”, който да освободи натрупаната енергия.

Социалните показатели като бедност, насилие, несигурност, неизпълнени социални очаквания могат да крият латентни, спящи социални явления и напрежение, които да станат публични при реализирането на конкретно събитие. Тези показатели са и *индикатори за повишена социална чувствителност* от страна на активните граждани.

Целите и каузите на гражданските движения трябва да носят социалнозначими послания – само тогава те ще имат подкрепата на широката общественост. Мотивацията²⁰ за участие в дейностите на гражданските

²⁰ Сава Джонев извежда четири мотиви на поведение: финансов мотив, самата работа, мотивация в себе си, социални мотиви (мотив на подражание). В: Джонев, Сава. Социална организация. Теория, диагностика, консултация. Том 3, София: СОФИ-Р, 2000, стр. 166-174.

движения се разглежда като понятие, което обединява причините хората да подкрепят и да се включват в протести, подписки, петиции, информационни кампании.

В българските граждански мобилизации в периода 2007-2012 г. се наблюдават няколко мотивации. При мобилизацията срещу добива на шистов газ, например, това е предусещането за заплахата – опасността от замърсяване на околната среда – водните ресурси на България. Активистите се противопоставят на използването на метода на „хидравлично разбиване” и инжектирането на химикали в земните недра при технологичния процес.

При гражданската мобилизация срещу промените в Закона за горите и обсъждането на спорното търговско споразумение АСТА се наблюдава друга мотивация – отстояване на демократични принципи за гражданско участие при вземане на решения, които имат отношение към широката общественост.

Съществен мотив за участниците в движенията е разрешаването на определен проблем, който е значим за тях и се отнася към конкретни потребности – храна, сигурност, физическа или интелектуална свобода. При политическите движения мотивацията за участие е достигането до властови ресурси.

Мотивация за участие могат да бъдат и различни социално-психологически показатели, които оформят колективната идентичност и създават усещане за сплотеност. Такива показатели са: икономически и семеен статус, доходи, образование; физиологически (пол, етнос, възраст); културни (мода, определен стил музика); политически пристрастия (леви, десни, радикали, центристи, консерватори); сексуална ориентация; религия; физическо здраве (носители на вируса на СПИН, онкоболни).

Участието в гражданско движение може да се обясни и с чувство за принадлежност, страх от социална изолация. Това е форма на социално самозарязване, което привлича нови симпатизанти. Тази *мотивация за принадлежност* се наблюдава при организиране на гражданска мобилизация в социалните мрежи, където се споделят призови да участие в протест от човек на човек.

В интернет се наблюдава и спонтанна само-организация – *стихийна (емоционална) изява на социални групи и общности, които са мотивирани към*

действие в определена посока и постигане на конкретна цел. Спонтанната само-организация има и при разрешаването на социално значими проблеми, като например участието на природозащитници в гасенето на пожари (Витоша и Рила през лятото на 2012 г.) или други форми на доброволчество.

Организирането и провеждането на протестна гражданска мобилизация е част от действията на граждански движения, политически формации, синдикални организации и групи за натиск. За протеста трябва да се мисли като *индикатор за високо социално напрежение.*

Всеки протест има характерна архитектура. Тя зависи от поставените цели; публиките и медиите, на които трябва да им бъде привлечено вниманието; субектите, срещу които е насочен протестът – най-често това са институциите и бизнес организациите. *Протестният репертоар*²¹ (формите на протест като например подписки, шествия, палаткови лагери, гражданско неподчинение, бойкоти) също е съобразен с целите, обекта на въздействие и ресурсите, с които разполагат протестиращите.

Формата на протеста е от изключително значение за покриване на тактическото изпълнение на крайните задачи на движението. Препоръчително е преди да се предприемат конкретни действия, лидерите на движението да изпълнят следните **четири основни стъпки**, които са важни за комуникационната стратегия и постигането на максимална ефективност: 1) анализ на ситуацията; 2) планиране и програмиране; 3) действие и комуникация; 4) оценка на резултатите и ефектите²². Важен елемент за протестното действие са мястото за провеждането му, сценарият, артистичната драматургия (лозунги, музика, звукови артефакти – свирки, кречетала, барабани), изборът на оратори, комендантите по сигурността.

Една от основните цели на тази характерна за движенията проява на протест е *мобилизирането на съмишленици и публичното вербализиране на проблемите, които настояват да бъдат разрешени.* Протестът е действие на крайностите, до което се стига едва когато другите методи за въздействие – преговори, петиции, протестни писма, са изчерпани. Необходимо е

²¹ Терминът е въведен от Чарлз Тили. Tilly, Charles (2006). Regimes and Repertoires. Chicago: University of Chicago Press.

²² Предложеният подход е заимстван от концепциите за изграждане на стратегия и тактика на комуникационна кампания. По проблема са работили и Минка Златева (2008) и Валерия Пачева (2009)

подготовката на протест да бъде добре обмислена, особено, ако движението навлезе в протестен период (цикъл от протести), при който е нужно не само поддържането на висока мобилизация на активисти, но и привличането на медийно и публично внимание.

Социалната чувствителност към процесите в обществото се определя от фактори, които провокират поява на нагласи за промяна и „задействат” буталата на гражданско движение. Факторите, които въздействат върху социалната чувствителност, са системните лишения, бедност, безработица, ограничен достъп до здравни услуги, засилващо се недоверие в политическата система и институциите, подценяване на проблеми, свързани с околната среда и системно нарушаване на правилата (нормите и законите) в полза на ограничена група от хора.

Индикатори (измерители) на социалната чувствителност са:

1. Оценка на доверието в институции или други публични легитимни субекти – политици, партии, бизнес или други организации;
2. Разочарование в работата на институции или други публични легитимни субекти;
3. Повишени социални очаквания за действия за разрешаване на актуални обществени проблеми от страна на институции или други публични субекти;
4. Оценка на нагласа за протест:

За какво биха протестирали хората? – Тук трябва да бъдат изведени ясни социални показатели на гражданите, които са готови за протестни действия – доходи, сфера на дейност, социален и здравен статус, възраст, образование, пол.

Друг важен индикатор – имат ли участие, кога и в какви други протестни форми са се включвали участниците в социологическото проучване – подписка, шествие, митинг, гражданско неподчинение. Това ще даде точна представа за проблемната сфера, ще дефинира социалните групи и общности, които биха се участвали в гражданската мобилизация, както и ще очертае исторически интензитета на напрежение във времето.

В каква форма на протест биха участвали гражданите? Нагласата за участие в различни форми на протест е индикатор за изострена обстановка, която може да се види в „скалата на социалното напрежение”:

- подписка, петиция (*Четвърта степен* на социално напрежение);
- участие в протестна група в социалните мрежи и форуми (*Трета степен* на социално напрежение);
- участие в протест – митинг или шествие (*Втора степен* на социално напрежение);
- гражданско неподчинение – блокиране на градска или междуселищна инфраструктура; бойкот; завземане на институционална власт чрез физическа сила, сблъсък с органите на реда и армията – революция (*Първа степен* на социално напрежение).

„Скалата на социално напрежение” очертава протестните нагласи, представя готовността за включване в гражданска мобилизация. Скалата – от 4 до 1, извежда усилването на социалните противоречия и е предпоставка за висок риск и опасност от криза в общественото управление. Индикаторите и тази скала трябва да бъдат включени в обхвата на държавното управление. Това са механизми за превенция и омекотяване на последствията на разрастваща се криза.

Индикатор за повишена социална чувствителност е и образуването на протестни виртуални общности в интернет. Там е мястото, където се координират и организират протестни граждански мобилизации.

Изводи към *Втора глава*

Проблемът, разглеждан във Втора глава, обхваща възможните мотивиращи фактори, които предизвикват образуването на протестни граждански мобилизации и движения, както и мотивацията на самите активистите да участват в тях. Друг анализиран проблем е инструментариумът на протеста за формиране на обществено мнение и оказването на натиск върху институции и други властови инструменти. Протестните нагласи и готовността за участие в граждански мобилизации изграждат „скала на социално напрежение”. Изводи към Втора глава:

- 1) Развитието на гражданско движение е сложен процес, задействан от редица фактори (често с конфликтен характер). Такива фактори са: безработица, бедност, доходи, ограничен достъп до обществени блага и здравеопазване, ограничение на свободата на словото, нарушени основни човешки права. Тези фактори оказват въздействие върху социалната чувствителност.
- 2) Мотивацията за участие в гражданско движение може да бъде: разрешаване на конкретен обществен проблем, който се отнася към задоволяване на определена потребност; предсещане за заплахата, която застрашава човешкия живот или сигурността; страх от социална изолация.
- 3) Протестните гражданските мобилизации са провокирани от грешки или подценяване на процеси в социалното управление. Възникващите социални противоречия и проблеми мотивират недоволство и стремеж на активните граждански групи да възстановят социалния баланс.
- 4) Социалното управление трябва да насочи усилията си към разпознаване на индикаторите на гражданското недоволство („Скалата на социално напрежение“) – например повишени социални очаквания към решаване на актуални обществени проблеми, ниско доверие в работата на държавни институции и организации, протести, граждански петиции.

Трета глава

„Комуникация и промяна - медийни пулсации“

Формирането на обществения дневен ред е концепция²³, която е пример за генериране на социална енергия за промяна от нараснала социална чувствителност при срещата или конфликта между дневния ред (Agenda Setting) на различните медии, на обществото, на политическите участници и на активистки групи на гражданския протест.

Социалната промяна е основна цел на гражданските движения. Тя обаче е трудно осъществима без медийния разказ. Натрапчивото присъствие на

²³ McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36, 176–187.

медиите в публичния живот отрежда важното им място в процеса на формиране на обществено мнение. Медиите определят най-важните въпроси за деня (теза на Максвел МакКоумз и Доналд Шоу²⁴), но не оказват директно влияние върху мнението на широката аудитория, заради селективния избор, който правят публиките.

Еверет Роджърс и Джеймс Диъринг извеждат три отделни варианта на дневен ред, които се допълват и влияят един с друг – Дневен ред на медиите, Публичен дневен ред (широката общественост) и Политически дневен ред²⁵. Тодор Петев добавя и още – *дневните редове на обществени организации и движения, които са израз на гражданското общество*²⁶.

Медийният дневен ред има тенденция да променя публичния дневен ред. А публичният дневен ред, от своя страна, оформя рамките на политическия дневен ред²⁷.

Политици, медии, социолози, политолози, лидери на граждански движения и протестни групи изграждат рамката на социална картина, като извеждат, коментират и анализират важните за общността проблеми. Тези процеси притежават изключителен потенциал за анализ на публичната среда и могат да очертаят тенденции и механизми за влияние върху политическите и социалните актьори.

С цел наблюдение и анализ на особеностите на българския медиен дневен ред за настоящето изследване е направено специално емпирично проучване на шест национални всекидневници – в. „Сега”, в. „Труд”, в. „Телеграф”, в. „Преса”, в. „Стандарт”, в. „Капитал Дейли” в периода май-юли 2012 г.

Задачата на изследването е да се види:

- Кой са основните теми, които отразяват вестниците;
- Има ли припокриване на теми между изследваните всекидневници;

²⁴ Пак там.

²⁵ Rogers, E. M., & Dearing, J. W. (1988). Agenda-setting research: Where has it been, where is it going? *Communication Yearbook*, 11, 555–594.

²⁶ Петев, Тодор. Комуникационната спирала. *Трансформации и конфликти*. София: АСКОНИ-ИЗДАТ, 2012, стр. 145.

²⁷ По темата са работили Тодор Петев (2012) и Минка Златева (2008). Орлин Спасов е ръководител на екип от изследователи, които анализират теми, процеси и отношения между медии, политика и бизнес при определянето на публичния дневен ред. Виж повече в изследванията на Фондация „Медийна демокрация” - <http://www.fmd.bg/>.

- Съществува ли категорична отличимост сред изследваните вестници по темите, които отразяват;
- Има ли повторемост на темите от наблюдаваните вестници в социологическите изследвания върху обществените нагласи, направени в периода на мониторинга.

Индикаторите, по които се следят темите, са еднакви за всички издания. В мониторинга попадат статии до минимум 30 стандартни вестникарски реда. В подбора на темите влизат основно водещи новини, заглавия от първа страница, чела на вътрешни страници, фотографски изображения с новинарска стойност, такива, които подчертават дадено събитие или носят собствен информационен смисъл.

Изследването не се интересува от оценката и отношението на изданието към конкретната тема, която отразява. Вниманието е насочено към темите като цяло, които попадат на вестникарските страници.

По време на мониторинга върху шестте всекидневници се наблюдава шлейф от водещи теми. Това са 6-8 теми, които са най-видими и доминират върху читателското внимание²⁸. През месец май, например, анализираните вестници обръщат сериозно внимание на полицейските акции срещу организираната престъпност – операции за залавяне на наркобосове, изчезването на „братя Галеви”.

Други теми, които попадат в изследвания период са: икономически растеж, здравеопазване, образование, доходи, безработица, сигурност.

В този процес особено внимание трябва да бъде насочено към информационните сюжети, които се развиват със собствена публична драматология и социално напрежение. Често тези сюжети се използват за подмяната на актуални социални очаквания в публичната среда или за замяната на една важна за обществения интерес тема с друга, по-маловажна. Така *медиите извеждат на челни места псевдосъбития* – през юни изследваните всекидневници отразяват експулсирането на български роми от Швеция, както и отказа на Турция да акредитира български дипломи.

²⁸ Тук трябва да се отчете субективизмът върху направената констатация. Всеки читател проявява индивидуална чувствителност, оценка и възприятие към новините, които му поднасят медиите.

Темите, които са най-видими, оформят профила на всеки вестник. **Първоначална хипотеза** при извършването на мониторинга е: **вестниците се различават един от друг; темите, които ги сближават оформят вестникарски клъстери.**

В края на изследването обаче заложената научна хипотеза не се потвърди. Оказа се, че се наблюдава *тенденция на преливане на тематичния профил* на изследваните издания – основните теми от деня и седмицата намират място във всички изследвани вестници. Ако се изключат изведените тематични акценти, редакторската, езиковата и аналитичната интерпретация (оценка) и се сравнят единствено според критерия „отразени събития и теми”, вестниците „Сега”, „Телеграф”, „Преса”, „Стандарт”, „Труд” и „Капитал дейли” не се отличават драстично един от друг²⁹.

Теми, които са водещи за повечето или всички медии изобщо, са лидерските борби в БСП и СДС, държавните мерки срещу наркобовете, забраната за тютюнопушене, взривовите на складовете за боеприпаси край Сливен, пожарът на Витоша, земетресението в Перник и София.

Прави впечатление, че извънредните събития³⁰ често са водеща тема в наблюдаваните вестници. Взривове, пожари, земетресения намират място във водещите заглавия. *Така едно извънредно събитие може да измести друга тема, която има по-важно обществено значение.*

От гледна точка на действията на протестните граждански мобилизации, медиите са предпазливи. По време на наблюдавания период – май-юли 2012 г. действа активно движението „За Витоша” срещу промените в Закона за горите. *Протестите на активистите и блокирането на „Орлов мост” през юни са водеща тема в три от шестте медии – „Сега”, „Труд” и „Преса”.*

Продължението на темата обаче е развита в следващия месец юли единствено във вестниците „Сега” и „Стандарт”. Темата губи своята инерция, протестите отшумяват и медиите губят интерес. *По този начин защитаващите*

²⁹ Припомняме, че не се изследват отношения и специфичния начин на отразяване на темите.

³⁰ Извънредното събитие е социален феномен, който оказва влияние върху дневния ред на медии, политика, широка общественост. Извънредното събитие излиза извън рамките на предвидимостта, рутината или човешкия контрол, носител е на универсални значения – страх, сигурност. Извънредното събитие оказва въздействие върху социалната среда, усилва социални страхове, предизвиква морална паника.

от движенията цели и политики излизат извън медийното ползрение и медийния дневен ред.

Изводите от мониторинга не могат да бъдат представителни за българската медийна среда като цяло, но очертават проблеми за размисъл. Усещането за политическо и корпоративно влияние върху традиционните медии в България среща сериозно недоволство сред активните граждани. Това се вижда в *протеста срещу традиционните медии* (отлив на публики, спад в продажбите на вестници и намаляване на телевизионния рейтинг) и *създаването на алтернативни комуникационни канали*.

В последните две години зачестяват гражданските протести срещу традиционни медии. През 2010 г. представители на движението срещу либерализацията на генно-модифицирани организми протестират срещу Българската национална телевизия (БНТ) заради начина на отразяване на кампанията им. През 2012 г. движението срещу промените в Закона за горите пише протестни писма до ръководството на обществената телевизия (БНТ) отново за начина на отразяване на кампанията им. През лятото на същата година се надига масово недоволство сред последователите на движението срещу друга национална телевизия – Би Ти Ви. Медията е обвинена в пристрастие и защита на корпоративни интереси.

Развитието на активистките медии е отговор на липсата на алтернатива. Зад тези медии стоят и някои от организаторите и активните участници в протести и граждански инициативи – кампанията срещу добива на шистов газ, промените в Закона за горите, протестите срещу уволнението на съдия Мирослава Тодорова, кадрването във Висшия съдебен съвет, избора на нов главен прокурор – събития, случили се през 2011 г. - 2012 г.

В този период се създават редица граждански сайтове и онлайн радиостанции. Започват да излъчват в интернет радио „Землянка”³¹ – радиото в дълбочина”, и предаванията на „Гневни млади хора”³². Развива се сайтът „Отворен парламент”³³, който следи работата на Народното събрание, и Poltika.net. По същото време, все по-голяма популярност набира и

³¹ Виж повече на адрес <http://www.zemlyanka.net/>.

³² Адресът на „Гневните” се намира на адрес: <http://gnevnite.net/>.

³³ Повече на адрес <http://openparliament.net/>.

„Не!Новините” – сайт, който използва формата на сарказъм и осмиването на медийната, политическата, социалната и културна среда в България.

Социалните мрежи се превръщат в лаборатория на активните граждани. Там се обсъждат политики, събития, коментират се медийни публикации, разменят се критични коментари. В социалните мрежи се случва организационният живот на гражданските движения, там се координират послания, идеи, протести, инициативи на бойкот.

Всички тези процеси, в които участват гражданските активисти, са отговор на медийното смълчване на теми и политики, на срастването на корпоративните и политическите интереси с медийния дневен ред. Това, което се случва е изграждането на паралелна публична среда, която изгражда свой дневен ред от проблеми, вълнения и надежди.

Социалните мрежи генерират „организирана спонтанност” - като емоционална изява, мотивирана към постигане на конкретна цел. Тя често пъти се вижда при екстремни ситуации, появява се при наболели за общността теми и може да избухне до неочаквани крайности. Така при сблъсъците в Катунца през есента на 2011 г. близо 50 хиляди активисти във „Фейсбук” искат „Смърт за цар Киро”. Силата на „организираната спонтанност” се вижда и при „Арабската пролет”, събития довели до масови протести и сваляне на еднолични режими.

Онлайн активизма има свои офлайн измерения – на улицата, на площада, и това се вижда от организирането на множество граждански протестни мобилизации в социални мрежи – протестите от 14 януари 2009 г., кампаниите срещу ГМО (2010), шистов газ (2011), АСТА (2012), високите цени на горивата (2011), блокирането на Орлов мост (2012).

Изводи към Трета глава

Проблемът, който анализира Трета глава, са отношенията между граждански движения, медии, политически участници или други активистки групи, натрупването на социална енергия от взаимните влияние дневния ред на различни публични субекти – медии, политически партии, бизнес организации, обществени формации, граждански движения.

Изводи към Трета глава:

- 1) В конкуренцията по между си да не изпуснат дадено важно за общността събитие или тема, медиите приближават (и в известен смисъл обезличават) тематичния профил на съдържанието си.
- 2) Някои медии проявяват предпазливост и не отразяват протестните действия и искания на активистките групи. Това оформя конфликтна зона между гражданските движения и медиите, която се вижда от все по-често срещаните протести на активисти заради изкривеното медийно отразяване или затъмнение на инициативите им.
- 3) Гражданските активисти създават собствени комуникационни канали (алтернативни медии), за да могат да осъществят търсената социална промяна. Чрез тези медии те разпространяват своите каузи, ценности, идеали.
- 4) *Социалните мрежи* са алтернативна публична среда, където активните граждани обсъждат и коментират политики, събития, теми. Социалните мрежи са организационният живот на гражданските движения.

Четвърта глава

„Конфликти. Комуникация при криза: каскадни ефекти”

Кризите³⁴ са част от социалните отношения в съвременното общество. Кризата е вече осъществена рискова заплаха. Комуникацията при криза е *механизъм за прогнозиране* на предстоящи сътресения в социалната система. Част от инструментариума за ранно известяване (прогнозиране) на кризи е превантивното определяне на фактори, участници, отделни социални симптоми, сигнали за смущения в социалната среда.

³⁴ Кризите настъпват при реализирането на възможни заплахи, които носят риск от ескалиране на информационната интензивност - определението е на Чавдар Христов. Според него това насищане попада под съсредоточеното внимание на медиите и обществеността и пречи на нормалната дейност на организацията, като накърнява нейния имидж и носи допълнителни материални загуби. В: Христов, Чавдар. Измерване на кризи. Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Факултет по журналистика и масова комуникация. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”, 2010.

Дефиниране на кризисната ситуация, планиране и програмиране в кризисна ситуация, действие и комуникация при криза, оценка на опита - 4-те стъпки при криза са детайлно анализирани от Валерия Пачева (2009) и Минка Златева (2008). Виж повече в: Златева, М. Мостове към консенсуса. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 2008; Пачева, В. Кризата под контрол. Корпоративна комуникация в кризисна ситуация. София: ACCAM, 2009.

Кризисната комуникация е и *технология за посрещане и противодействие на негативни последици*, които: увеличат нови участници; усилват социални страхове; противопоставят социалните очаквания; довеждат до загуба на доверие или увреждат репутацията на участниците в конфликтите.

Едновременно с това комуникацията при криза е и *подход за омекотяване на последствията*, търсене на диалог и взаимно признаване между участници и заинтересованите социални групи (публики).

В зависимост от *обхвата на действие* кризата може да се разрасне в: рамките на *отделна организация*; *институционална* – това са най-често кризите свързани с политиката, законодателната и регулативна дейност, която извършват държавните институции; *икономическа* – обединява отделните публични сектори, като финанси, социална сигурност, здравеопазване, образование, екология; *обществено-социална* – обхваща отношенията, които се развиват в рамките на социалното управление.

Социалното управление въвлича отделни формални и неформални организации – институции, бизнес организации, граждански обединения (граждански движения, неправителствени организации), групи по интереси и групи за натиск³⁵, медии, общности – субкултури, етнически, културни и други малцинства. Отношенията им се развиват от сътрудничество до директен сблъсък и конфликт. Интеракцията между тях оказва влияние и върху публичните дневни редове. Тези социални субекти са в непрестанен процес на съревнование и противопоставяне един на друг. Конфликтните отношения могат да прераснат в кризи в социалното управление.³⁶

Кризата в социалното управление се изразява в: протестни действия; спад на доверието в институциите; невъзможност на отговорните в социалното управление авторитети (Правителство, Народно събрание, Президент, Висш съдебен съвет и др.)³⁷ да вземат и реализират адекватни за социалната обстановка решения.

³⁵ По темата за неправителствените организации, групите за натиск и лобирането е работила Рада Кършакова. Виж повече в: Кършакова, Р., Н. Венелинова. Лобиране и групи по интереси Русе, 2001; Кършакова, Р. Връзки с обществеността или бизнес на доверието. Русе: РУ „А. Кънчев“, 2002 г.

³⁶ Виж схемата в Приложението.

³⁷ Правителството и Народното събрание са регулатори и медиатори в рамките на социалното управление. Ето защо са и обект и цел за въздействие от страна на гражданските движения.

Отношенията на взаимодействие, противопоставяне и съревнование в социалната среда имат потенциала да се развият в **каскадни ефекти** – *верига от събития, които влияят негативно на социалната система, заради развитието на конфликтни отношения*³⁸. Ефектите на каскадите включват:

- Пусков ефект;
- Каскада от процеси;
- Каскада от взаимосвързани участници;
- Каскада от *трудно предсказуеми резултати*.

Кризите и конфликтите водят до взаимно свързани процеси и влияния, чиито ефекти отключват нови. Част от процесите нямат такъв потенциал и затова се развиват и замират след известно време.

Каскадните ефекти се развиват в социалното управление след появата на **намесващи се променливи** – това са *фактори, които включват нови субекти в процеси с конфликтен характер или отварят нов фронт на противопоставяне и съревнование*.

Намесваща се променлива може да бъде *конкретен икономически, финансов или властови интерес* като: организирането на контра-протести на Сдружение „Природа за хората” и хотелиери от Банско и Разлог в защита на промените в Закона за горите (2012 г.); протестите на ресторантиери и собственици на заведения срещу забраната за пушене (2012-2013 г.); включването на учени от БАН (изследователски и професионален интерес) в дебатите „за” и „против” добива на шистов газ (2012 г.). Намесващата се променлива са и *социалните фактори* (като безработица, доходи, сигурност, нарушени граждански права, екологичен риск).

Мотивацията на група граждани да *разрешат определен обществен проблем* като се включат в протестна мобилизация е друга намесваща се променлива. Обществената оценка (рейтинг) е мотивация, която стимулира включването в разрешаване на определен проблем и институции (Министерски съвет, Народно събрание, Президент) или политически субекти (партии).

³⁸ Тодор Петев разглежда „каскадното развитие” на процесите в контекста на социалната промяна. Освен „каскадно развитие”, процесите при трансформации могат да се разгръщат: „нелинейно” – развитието им започва незабележимо, разгръщат се експоненциално в активна фаза и след време навлизат във фаза на развитие; и „асиметрично” – някои процеси се разгръщат неочаквано бързо, а други изчерпват своя потенциал за преобразуване и преди очакваното експоненциално разгръщане затихват. В: Петев, Тодор. Комуникационната спирала. София: АСКОНИ-ИЗДАТ, 2012, стр. 242-243.

Примери за това са налагането на мораториум от Народното събрание (по инициатива на политически сили) върху разпространението на ГМО на територията на България, както и върху използването на метода на „хидравлично разбиране” при добива на шистов газ. Икономически мотив за участие се наблюдава при бизнес организации в разпределянето на финансови ресурси – споровете между интернет доставчиците и организациите за защита на авторски права по време на обсъждането на спорното търговско споразумение АСТА в България.

Промяната на властово статукво (политически избори) е важна намесваща се променлива, която усилва социалната чувствителност и мотивира участие в граждански протести. Това се потвърждава от граждански мобилизации, които се проявяват в период на избори: протестите срещу застрояването на плажовете на Иракли (2006 – 2007 г.) се развиват в условия на избори за европейски парламент (май 2007 г.) и местна власт (октомври 2007 г.); гражданската мобилизация на СИЛА срещу високите цени на горивата (лятото на 2011 г.) и сблъсъците в Катунца (септември 2011 г.) се случват в близост до времето на провеждане на избори за президент и местна власт (октомври 2011 г.); началото на мобилизацията срещу добива на шистов газ започва през есента на 2011 г.

Последствията и резултатите от каскадата от ефекти в социалното управление могат да бъдат прогнозирани и омекотени. *Навигацията на каскадните ефекти* е подход за очертаване на:

- Социални играчи - институционализирани или неформални организации;
- Предсказуемо (до колкото е възможно) формално и неформално поведение;
- Официални и скрити, невидими в публичното пространство отношения;
- Рефлекс на емпатията - да мислиш всеки ход на противника.

Отношенията между гражданските движения и останалите публични актьори в условията на каскадни ефекти могат да бъдат разделени на **твърди** и **меки**.

При **твърдите отношения** доминират основно неинституционални и неформални действия за натиск и влияние. Тук контролът и влиянието върху медиите е от голямо значение.

В тази група отношения често се наблюдава устремена деконструкция, която се изразява в унищожаване на противника. Създават се условия за разделение на лидери и създаване на вътрешно противоборство между фракции. Противникът може да бъде „очернен“, като например обвиненията срещу еколози, че са „октоподи“ и „зелена мафия“. Лидери на движението могат да бъдат атакувани персонално, приписват им се криминални обвинения.

Политическите институции се възползват от полиция, армия и прокуратура и използват срещу гражданските движения сила и контрол. Институциите, политическите и икономическите авторитети могат да вкарат в употреба и лостове за влияние, които управляват, за да спрат финансирането на дейността на движението. Това често се случва с проектите на еколози, които работят с европейско финансиране. Срещан подход за негативно влияние върху дейността на движенията е и привличането на лидерите им „от другата страна на барикадата“, като се предлагат добре платени постове („стратегия на приобщаването“³⁹).

Гражданските движения също могат да използват деструктивна технология за атакуване на противника: създават специални страници за „очерняне“ в интернет⁴⁰; хакери атакуват официални страници на институции и бизнес организации; организират протести и призови за бойкот срещу стоки и услуги на бизнес организации.

Меките отношения между гражданските движения и властовите авторитети са „облечени основно“ в институционализирани, формални механизми за влияние: официални срещи; разменяне на кореспонденция; сезиране на отговорни, регулативни органи.

³⁹ Oliver, C. (1991). Strategic responses to institutional processes. *Academy of Management Review*, 16, 145–179.

⁴⁰ Виж повече „Черен списък на фирмите, организацияте и личностите, унищожавачи българската природа“ - http://bgblacklist.blogspot.com/2008/02/blog-post_6179.html (последно влизане 1 август 2012 г.)

Изводи към Четвърта глава

Проблемът, който разглежда Четвърта глава има ясно заявен фокус – конфликтните отношения между граждански движения, институции и други публични субекти, които могат да се развият в каскада от ефекти. *Успешното социално управление трябва да проявява висока социална чувствителност към процеси, които водят до възникването на противоречия в публичната среда.* Взимането на адекватни и навременни решения преминава през опознаване на социални актьори, прилагане на консенсусни регулации и институционални намеси. Някои важни изводи:

- 1) Намесващата се променлива отключва нови процеси, отношения, конфликти, противопоставяне и съревнование, които развиват каскадата от ефекти.
- 2) Отношенията между гражданските движения, институциите и бизнес организациите могат да се развият от търсене на механизми за унищожаване на противника, до взаимно разбирателство и консенсус. Тук социалната отговорност е важен фактор за омекотяване на непредсказуемите резултати.
- 3) Заради непрекъснатия процес на преразпределяне на публични блага, ресурси и противопоставяне на интереси, социалното управление е изправено пред предизвикателството да навигира във високо рискова среда.
- 4) Навигацията в рискова среда преминава през опознаването на контролирани влияния (в известен смисъл) върху процеси и публични актьори и след това предлага гъвкав инструмент за регулиране (омекотяване) на социални процеси при разрастване на каскадни ефекти.

IV. Заключение

Теза, че **гражданските движения са индикатор (лакмус) за възникващи социални противоречия и проблеми, които трябва да залегнат в обхвата на социалното управление, е развита в рамката, изградена от посочените в литературата примери и изследваните от мен случаи.**

Изследваните случаи на протестни граждански мобилизации – кампаниите срещу ГМО (2010 г.), добива на шистов газ (2011-2012 г.), протестите срещу високите цени на горивата (2011 г.), търговското споразумение АСТА (2012 г.), промените в Закона за горите (2012 г.), показват, че властовите авторитети (правителство, Народно събрание, Президент), които участват в социалното управление, *подценяват повишената социална чувствителност на протестни общности и социални групи*. Това води до конфликтни отношения и развитие на кризи с каскадни ефекти.

Отговорните фактори в социалното управление не отчитат формирането на протестни виртуални общности в социалните мрежи, недоволството им, изразено под формата на шествия и митинги, срещи с представители на Министерски съвет, Народно събрание, Президент. Изследваните случаи показват, че отказът на властовите авторитети в социалното управление да се съобразят с протестните искания на гражданските активисти, води до изостряне на проблемната ситуация – гражданско неподчинение и сблъсъци между активисти и органи на реда.

Нежеланието на отговорните фактори да променят решението си действа като мотив за включване в гражданската мобилизация, като измества фокуса на протеста – от постигане на конкретни цели (отмяна на законодателни промени), в политически протест срещу властта. Това се вижда в протестите срещу промените в Закона за горите, които в началото са насочени към опазване на горските площи от безконтролна сеч и застрояване, а след приемането на скандалните поправки – в протест срещу управлението на ГЕРБ.

В обхвата на социалното управление трябва да залегнат индикаторите за повишена социална чувствителност – *нагласи и социални очаквания на групи и общности за социална промяна*. Липсата на социална чувствителност в социалното управление стимулира мотиви за протест и трансформации в обществото.

Образуването на граждански движения и мобилизации е *организиран процес на защита* на колективни, общностни интереси. Наблюденията върху изследваните случаи показват, че гражданските мобилизации са организирани колективни опити за осъществяване на промяна или защита срещу промени в обществото или дадена група. Протестите в периода 2007 г. – 2012 г. са мотивирани основно *заради законодателни промени*, инициирани от Министерски съвет или Народното събрание. Гражданските активисти се обединяват около идеята, че са критичен *источник на съпротива* срещу едностранни действия на властови и икономически авторитети в социалното управление.

Фактори, които въздействат върху социалната чувствителност и са източник на граждански мобилизации са: системните лишения, бедност, безработица, ограничен достъп до здравни услуги, засилващо се недоверие в политическата система и институциите, подценяване на проблеми, свързани с околната среда, и системно нарушаване на правилата (нормите и законите) в полза на ограничена група от хора.

В автореферата се предлага група **индикатори** (измерители) на социалната чувствителност, които изграждат *„скала на социално напрежение“*. *Индикаторите и „скалата на социално напрежение“ трябва да бъдат включени в обхвата на социалното управление*. Това са механизми за превенция и омекотяване на последствията на разрастваща се криза.

Повишената социална чувствителност може да задейства желание за промяна, но ако „сгъстената“ обществена енергия не бъде обмислено насочена към конкретни действия и очаквани резултати, то тя би освободила единствено натрупаното напрежение и не би успяла да се превърне в движение, което да привлече активисти, симпатизираща публика, партньори. Разбира се, овладяването на организираната спонтанност на недоволство и новопоявилите се стремежи за промяна, може да бъде причина за утихването им.

В България социалните проблеми остават неразрешени, а въглените на недоволството тлеят и чакат своя момент на ново възпламеняване. Раздухването на жарта се случва от конкретна ситуация – провокация, която да изкара общностите и неформалните организации извън гетата на социалната среда, в

която пребивават. Улицата и площадът – това е публичната арена, която събира енергията на търсената социална промяна

Социалният жизнен цикъл на всяко гражданско движение има своя динамика на развитие и отзвучаване. Това *рамкира процесите на управление на конфликти, напрежение и възможности*, пред които са изправени специалистите по комуникация. Един извод: подценяването на тези социални променливи може да доведе до криза, която да има негативни последици за всяка организация или институция.

Такава е и целта на настоящия текст – *да повиши социалната чувствителност* на лидерите на мнение, професионалистите в областта на публичните комуникации – пиар-специалисти, журналисти, социолози, политолози. Да насочи вниманието им към „черните ями” в социалната среда и решаването на социалните проблеми още в техния зародиш. Да привлече вниманието към феномена на протестни граждански мобилизации и движения.

В изследвания период 2009 г. – 2012 г., властовите авторитети *все по-видимо се съобразяват с потенциала на спонтанните протестни движения*, макар реакцията им да идва постфактум, тоест след сблъсък с гражданското несъгласие. Ако в началото, при изброените случаи институциите демонстрират високомерие и пренебрежение, то с наближаването на края на управленския мандат, виждат в протестните движения значителен политически инструментариум. Пример са масовите демонстрации срещу т.нар. „високи сметки за ток“ и дейността на енергоразпределителните дружества, собственост на чуждестранни компании. Появата им през февруари 2013 г. бележи не само нова степен на организиране на гражданския гняв, но същевременно предоставя възможност за канализирането му в посока, благоприятна за властта, отмествайки публичното внимание от (не)способностите на управляващите да регулират дейността на енергоразпределителните фирми.

В България социалната реакция на движенията *изглежда по-слаба* при съответна превантивна и мобилизационна ефективност и има *времеви лаг* (диапазон), който я *смекчава при продължителен във времето проблем*. Движенията събират често най-голяма подкрепа, когато властовите авторитети публично демонстрират отказ да се съобразят с исканията на протестиращите.

В настоящето изследване се отстоява виждането, че възникването и развитието на гражданските движения е резултат от разнообразни – управляеми или не – фактори. Отношенията между различни социални субекти или организации, *чувство за принадлежност* към определена общност, културни символи, идентичности или зависимости от конкретни ресурси – това са някои от тези фактори.

Познаването в детайли на тези процеси и фактори, позволява създаването на *социални рефлексии за предущане, предсказуемост на последствията и готовност за надигащите се промени и/или кризи*. Превенцията и подготовката, комбинирани с дедуктивно-индуктивна интерпретация на евристични модели, *създават усещането за сила* при посрещането на потенциална криза, породена от промени в социалната среда.

Впечатление прави фокусът на действие на гражданските мобилизации в сферата на екологията. Наблюдава се *силна активност на екологичните организации, чийто брой нараства с всяка изминала година*. Но наред с легитимните им протестни каузи, свързани с опазване на природата от посегателство на политически и корпоративни интереси, *интерес предизвиква и честото манипулиране на псевдозелени инициативи от страна на природозащитни сдружения*. Примери за „изопачаване” на еко-идеи са безразборните атаки на Политически клуб „Екогласност” срещу целия миннодобивен сектор и заклеияването му като абсолютен нарушител на екологичните норми.

От друга страна, *зелените мълчат* по определени теми. Налице е медийно затъмнение върху замърсяването на околната среда от страна на индустриални предприятия като ТЕЦ „Марица-Изток”, която през 2009 г. е посочена от доклад на Европейската агенция по околна среда като втория най-голям замърсител в Европейския съюз. Българското присъствие в топ 50 на замърсителите на въздуха се допълва още от „Брикел” и ТЕЦ „Бобов дол”, съответно на позиции 40 и 41⁴¹. Зелените движения нямат публична позиция и за използването на минералните извори в България.

⁴¹ Дневник. ТЕЦ "Марица-изток 2" е вторият най-голям замърсител на въздуха в ЕС за 2009 г. *Dnevnik.bg* (24 ноември 2011 г.) http://www.dnevnik.bg/zelen/2011/11/24/1210766_tec_marica-iztok_2_e_vtoriiat_nai-goliam_zamursitel_na/ (последно влизане 30 септември 2012 г.)

В автореферата се анализират отношенията между институции, общности, движения, организации и медии, които формират конфликтни зони. Те могат да предизвикат кризи в социалното управление. Под понятието криза се определя всяко състояние, в което системата не може да действа ефективно. Тези дисбаланси се отразяват и на социалните „играчи“, които също губят своята ефективност.

Изследваните конфликти могат да бъдат породени от различни проблемни противоречия – *ограничени ресурси и икономическо съревнование, достъп до власт и позиции, ценностни различия*. Това са и факторите, които провокират появата на някои движения. Или действат като заряд за публични действия на граждански движения, които излизат на обществената сцена при екстремни събития – футболни фенове, рокери, националисти, движения за защита на човешките права и анти-дискриминационни прояви.

Конфликтите и изострените (кризисни) отношения на взаимодействие, противопоставяне и съревнование в социалната среда имат потенциала *да се развият в каскадни ефекти* – верига от събития, които влияят негативно на социалната система. Кризите и конфликтите водят до взаимно свързани процеси и влияния, чиито ефекти отключват нови. Част от процесите нямат такъв потенциал и затова се развиват и замират след известно време. Работата на добрия комуникатор и отговорните фактори в социалното управление (Министерски съвет, Народно събрание, Президент, Съдебна власт), политици, журналисти, е да *прогнозират резултатите*, за да може да анализират и *предусещат ефектите*.

В настоящото изследване се извежда на преден план подготовката и омекотяването на последствията от тези негативни състояния в социалната среда. Навигацията на кризи и работата с гражданските движения трябва да бъдат развити като важна част от професионалната култура на специалистите от сферата на публичната комуникация. Ето защо ролята на комуникатора в социалните процеси е изключително важна.

Очакваме, че настоящата дисертация ще бъде последвана от емпирични изследвания в широк кръг от организации и институции, ще провокира изследователския интерес към протестните граждански мобилизации и социалната отговорност в управлението на обществото и държавата. Доброто

познание ще повиши професионалната култура за разрешаване на конфликти и сблъсъци в социалното управление, ще създаде условия за разрешаване на противоречията в самото им начало.

Ключови думи: социални движения (social movements), кризисна комуникация (crisis communication), каскадни ефекти (cascade effects), смекчаване на последствията (mitigation), социална чувствителност (social sensitivity).

Научни приноси:

- 1) Изследването на феномена *граждански движения* използва *интердисциплинарен подход* – извежда фактори, тенденции в развитието и упадъка им, отношения с институции и организации през призмата на различни научни дисциплини. Това разгръща, обогатява системния анализ при дефинирането на проблема, подготовката и провеждането на комуникационните действия на участниците в конфликтните зони – общности, организации, медии;
- 2) Навигацията на кризата и работата с граждански движения, *предлага гъвкав инструмент за целево регулиране (омекотяване)* на социални процеси и взаимодействия при разрастване на каскадни ефекти.
- 3) Извеждане на *индикатори, които отчитат повишена социална чувствителност* за социална промяна и протестна гражданска мобилизация. „Скалата на социално напрежение” очертава протестни нагласи, представя готовността за включване в гражданска мобилизация.

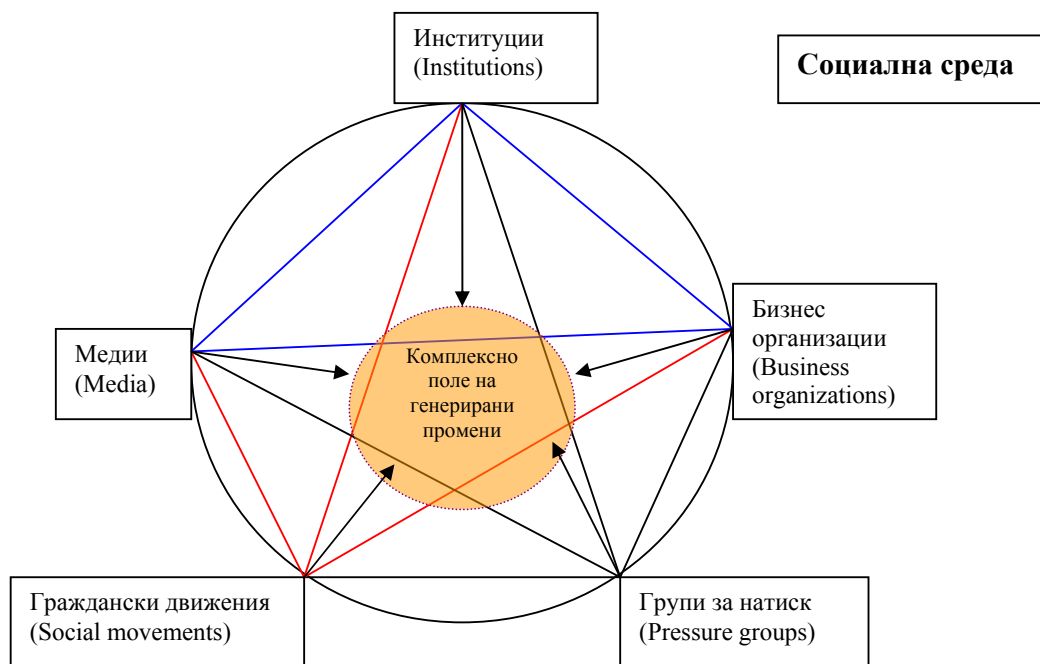
Приноси моменти:

- 1) Предложение за практичен модел за организиране и провеждане на граждански протест;
- 2) Предлагане на *научно-практически метод* за мониторинг на медиите и изследване на медийния дневен ред. Мониторингът очертава тенденции, които възникват реално или могат да се появяват като работна хипотеза.

Литература, използвана в автореферата

1. Джонев, Сава. Социална организация. Теория, диагностика, консултация. Том 3, София: СОФИ-Р, 2000.
2. Дракър, Питър. Посткапиталистическото общество. София: ЛИК, 2000.
3. Златева, М. Мостове към консенсуса. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 2008;
4. Матеева, Софка. Изследване на комуникациите на общественото мнение. Благоевград: Неофит Рилски, 2002.
5. Михайлов, Стоян. Социологическа система. София: М-8-М, 2010.
6. Кършакова, Р., Н. Венелинова. Лобирание и групи по интереси Русе, 2001.
7. Кършакова, Р. Връзки с обществеността или бизнес на доверието. Русе: РУ „А. Кънчев” , 2002 г.
8. Пачева, В. Кризата под контрол. Корпоративна комуникация в кризисна ситуация. София: АССАМ, 2009.
9. Петев, Тодор. Комуникационната спирала. София: АСКОНИ-ИЗДАТ, 2012.
10. Пиргова, Мария. Българският парламентаризъм в условията на глобалния преход. София: Парадигма, 2009.
11. Спасов, О. (2011). Мобилизиране сега: Партии, граждански движения, нови медии - В: Спасов, Орлин, Ивайло Дичев, съст. Нови медии - нови мобилизации. София: Институт Отворено общество.
12. Стефанов, Иван. Идеи на границата на случайността. София: АСКОНИ, 2006.
13. Христов, Чавдар. Измерване на кризи. Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Факултет по журналистика и масова комуникация. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”, 2010.
14. Meyer, David S. Tarrow, Sidney G. (1998). The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century. S.I.: Rowman & Littlefield
15. McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. Public Opinion. Quarterly, 36, 176–187.
16. Noelle-Neuman, Elizabeth (1984). The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin. Chicago: University of Chicago Press, p. 2.
17. Oliver, C. (1991). Strategic responses to institutional processes. Academy of Management Review, 16, 145–179.
18. Ritzer, George. The Blackwell Encyclopedia of Sociology. Oxford: Blackwell Publishing, 2007, p. 4368.
19. Rogers, E. M., & Dearing, J. W. (1988). Agenda-setting research: Where has it been, where is it going? Communication Yearbook, 11, 555–594.
20. Tilly, Charles (2006). Regimes and Repertoires. Chicago: University of Chicago Press.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Научни публикации

1. Вълков, Илия. Кризисна комуникация в интернет. // Newmedia21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика, 02.05.2011. Достъпна на адрес: <<http://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/krizisna-komunikatsiya-v-internet/>> (19.01.2012); • БДС 17377-96
2. Вълков, Илия. Междугрупови конфликти. // Newmedia21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика, 11.12.2011. Достъпна на адрес: <<http://www.newmedia21.eu/analizi/mezhdugrupovi-konflikti/>> (19.01.2012); БДС 17377-96
3. Вълков, Илия. Граждански движения и медии. // Newmedia21.eu. Медиите на 21 век: Онлайн издание за изследвания, анализи, критика, 23.04.2012. Достъпна на адрес: <<http://www.newmedia21.eu/analizi/grazhdanski-dvizheniya-i-medii/>> (16.05.2012). БДС 17377-96
4. Вълков, Илия. Блогвай за политика, сб. Комуникации във виртуална среда, УИ „Св. Климент Охридски”, С., 2010, 87-97.
5. Вълков, Илия. Политическите блогове по време на избори, ел. списание Медиите и обществени комуникации, бр. 9, март 2011, Достъпна на адрес: <http://www.media-journal.info/?p=item&aid=141>.
6. Вълков, Илия. Граждански движения и институционален натиск – комуникационни асиметрии за социална трансформация (трансгранични влияния). В: Нейкова, М., Филева. П.: Журналисти по теория, журналисти на практика. Дневник на Шестия Медиен панаир ноември-декември 2011 г. „Медии, пари, власт - има ли място за качествена журналистика?”. София: ФЖМК, СУ „Св. Климент Охридски”.
7. Вълков, Илия. 2011. Новини и кризи във властта: Случаят „Формула 1”. В: Нейкова, М., Филева. П., Попова., М.: Журналисти по теория, журналисти на практика. Дневник на Петия Медиен панаир 29 ноември-3 декември 2010 г. Професия: Новинар. София: ФЖМК, СУ „Св. Климент Охридски”.
8. Вълков, Илия. Политическият блог или виртуалната политика. В: Нейкова, М., Филева. П., Попова., М.: Журналисти по теория, журналисти на практика. Дневник на Втория Медиен панаир 10-14 декември 2007 г. Медийното производство: бутик и конфекция в медиите. София: ФЖМК, СУ „Св. Климент Охридски”.

Журналистически публикации, свързани с дисертационния труд

1. Вълков, Илия. Не ме интересува дали спасителят ми има чисто минало. А вас? Сега, 3 юли 2012 г. Достъпно на адрес: <http://www.segabg.com/article.php?id=606791> (последно влизане 14 ноември 2012 г.)
2. Вълков, Илия. Власт и движения, или как се укротява гражданско недоволство. Сега, 10 август 2012 г. Достъпно на адрес: <http://www.segabg.com/article.php?id=611815> (последно влизане 14 ноември 2012 г.)
3. Вълков, Илия. Социология с часовников механизъм. Култура, Брой 28 (2690), 20 юли 2012. Достъпно на адрес: <http://www.kultura.bg/bg/article/view/19991> (последно влизане 14 ноември 2012 г.)
4. Вълков, Илия. Властта си играе с огъня срещу гражданите. Култура, Брой 27 (2689), 13 юли 2012. Достъпно на адрес: <http://www.kultura.bg/bg/article/view/19981> (последно влизане 14 ноември 2012 г.)

Участие в научни конференции:

1. Научна конференция с международно участие: „Медии, власт, пари – има ли място за качествена журналистика?“. Участие с тема: „Граждански движения и институционален натиск – комуникационни асиметрии за социална трансформация“. Шести Медиен панаир 15 декември 2011 г.
2. Кръгла маса „Иновации в бизнесмодела на качествен вестник“. Участие с тема: „Новите медии – платформи за политическа мобилизация“. (6 декември 2011 г.)
3. Научна конференция „Журналисти по теория, журналисти на практика – „Професия новинар“. Участие с тема: „Новини и кризи във властта: Случаят „Формула 1“. Пети Медиен панаир 29 ноември- 3 декември 2010 г.
4. Научна конференция „Журналисти по теория, журналисти на практика – „Медийното производство: бутик и конфекция в медиите“. Участие с тема: „Политическият блог или виртуалната политика“. Втори Медиен панаир 10-14 декември 2007 г.